

ДУДКО Є. В.

кандидат юридичних наук, адвокат

<https://orcid.org/0009-0008-4213-971X>

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.57>

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

У даній науковій статті, виходячи зі змісту правового статусу та повноважень захисника у кримінальному провадженні, визначено найбільш проблемні аспекти кримінологічної діяльності адвоката в Україні та запропоновані науково обґрунтовані заходи, спрямовані на їх вирішення по суті. Зокрема, встановлено, що на сьогодні адвокат може бути суб'єктом запобігання кримінальним правопорушенням лише на добровільній основі, позаяк у жодному із законодавчих актах, включаючи Конституцію України, такого обов'язку для цих учасників кримінального процесу не закріплено. Такий законодавчий підхід, як доведено у цій роботі, виступає однією з детермінант, що сприяє вчиненню конкретних кримінальних правопорушень та, у цілому, злочинності в Україні. На підставі отриманих результатів проведеного дослідження констатовано також, що на ефективність кримінологічної діяльності адвокатів у кримінальному провадженні впливають й інші детермінанти злочинності, а саме: низький рівень правової свідомості та професійної культури цих осіб; їх неналежна взаємодія з іншими суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням; відсутність в Україні спеціального закону з питань запобігання суспільно небезпечним проявам і їх наслідків, т. ін. Крім цього, у даній науковій статті звернута увага на правові прогалини, колізії та недоречності, що мають місце у нормотворчій та правозастосовній діяльності України з питань запобігання кримінальним правопорушенням, які суттєво знижують ефективність і результативність усіх суб'єктів запобігання злочинам, включаючи й адвокатів, а саме: відсутність належних правових гарантій для її забезпечення; неврахування її результатів в офіційних статистичних звітах; невідповідність такої суспільної практики кращим європейським і міжнародним нормативно-правовим актам, т. ін. Виходячи з цього, констатовано висновок про те, що без якісної видозміни загальних засад і правового механізму, що регулює кримінологічну діяльність в Україні, досить складно та проблематично залучити до цього виду суспільних відносин потенційні правові можливості адвокатів як учасників кримінального провадження. З огляду зазначеного, у даній роботі доведена її актуальність та теоретичне і практичне значення, що, у тому числі, обґрунтовано сучасним станом і рівнем злочинності в нашій державі.

Ключові слова: кримінологічна діяльність; адвокат; сфера запобігання та протидії злочинності; суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням; правові прогалини; правові гарантії; повноваження; правовий статус.

Dudko Ye.V. About some problematic issues of the criminological activity of lawyers in criminal proceedings as a subject of crime prevention in Ukraine

In this scientific article, based on the content of the legal status and powers of the defense attorney in criminal proceedings, the most problematic aspects of the lawyer's criminological activity in Ukraine are determined and scientifically

based measures aimed at solving them are proposed. In particular, it was established that today a lawyer can be a subject of prevention of criminal offenses only on a voluntary basis, since none of the legislative acts, including the Constitution of Ukraine, stipulates such an obligation for these participants in the criminal process. This legislative approach, as proven in this work, is one of the determinants that contributes to the commission of specific criminal offenses and, in general, crime in Ukraine. On the basis of the obtained results of the conducted research, it was also ascertained that other determinants of criminality affect the effectiveness of the criminological activity of lawyers in criminal proceedings, namely: the low level of legal awareness and professional culture of these persons; their improper interaction with other subjects of criminal offense prevention; the absence of a special law in Ukraine on the prevention of socially dangerous manifestations and their consequences, etc. In addition, this scientific article draws attention to the legal gaps, conflicts and improprieties that take place in the law-making and law enforcement activities of Ukraine on the prevention of criminal offenses, which significantly reduce the efficiency and effectiveness of all subjects of crime prevention, including lawyers, and Namely: lack of proper legal guarantees for its provision; not taking into account its results in official statistical reports; inconsistency of such social practice with the best European and international legal acts, etc. Based on this, it was concluded that without a qualitative modification of the general principles and legal mechanism regulating criminological activity in Ukraine, it is quite difficult and problematic to involve potential legal opportunities of lawyers as participants in criminal proceedings in this type of social relations. In view of the above, this paper proves its relevance and theoretical and practical significance, which, among other things, is substantiated by the current state and level of crime in our country.

Key words: *criminological activity; lawyer; the sphere of crime prevention and counteraction; subjects of the prevention of criminal offenses; legal gaps; legal guarantees; powers; Legal Status.*

Постановка проблеми. Згідно з рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи № (96)8 1996 року, державна політика України з питань запобігання та протидії злочинності має виходити з того, щоб поєднувати реалізацію запобіжних, правоохоронних та інших репресивних дій, з наданням пріоритету при цьому заходам запобігання, у тому числі загальносоціального та спеціально-кримінологічного спрямування [1].

Проте, як свідчить практика, досі в нашій країні не передбачено постійного оновлення кримінологічного обґрунтування та визначення правових, організаційних, науково-методичних основ, а також інформаційних і тактико-процесуальних засобів створення цілісної державної системи діяльності суб'єктів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, включаючи й потенційні правові можливості адвокатів та адвокатури загалом.

З іншого боку, як обґрунтовано вважають деякі учені, демократизація українського суспільства як передумова підвищення інтересу до науки та потреби у ній не може обмежитися проголошенням певних демократичних принципів і постулатів, оскільки вона реалізується через визначення змісту і спрямованості усіх суспільних інституцій, процесів та механізмів, головним чином як спосіб взаємодії суспільства та держави, включаючи й сферу запобігання та протидії злочинності (власне, через можливості кримінологічної політики) [2, с. 197].

Отже, виходячи із зазначеного та інших наукових підходів, а також змісту законодавчих актів України, слід констатувати, що участь адвокатури у формуванні та реалізації кримінологічної політики є об'єктивно обумовленою, позаяк цивілізоване демократичне суспільство повинно формуватися, передусім на рівні суспільної свідомості, моралі та культури, з категоричним несприйняттям суспільно небезпечних вчинків деяких своїх членів [3, с. 275].

Саме тому, формуванню та реалізації державної політики України, включаючи і її підвиди, одним із яких є політика у сфері запобігання та протидії злочинності, має носити доктринальний характер, а саме: вона повинна визначати ідеологічну основу, принципові підходи та спрямування щодо діяльності різноманітних державних і суспільних інституцій стосовно розв'язання певних проблем на тривалий час (у даному випадку адвокатури).

При такому підході дуже важливо щоб зовнішній (зокрема, європейський) вплив позитивно впливав на наші внутрішні національні процеси.

У такій ситуації, як видається, слід по-новому підійти до формування та реалізації як стратегії, так і тактики політики у сфері запобігання та протидії злочинності в Україні, включаючи й кримінологічну.

Проте слід зазначити, що досі в Україні на законодавчому рівні зазначено, ні політика ні її стратегія і тактичні завдання та цілі досі не визначені, що, з огляду змісту об'єкта та предмета даної роботи, зменшує у певній мірі практичну значущість та результативність кримінологічної діяльності адвокатів у сьогоденні.

Отже, слід визнати, що в наявності конкретна теоретико-прикладна проблема, яка потребує невідкладного вирішення, з урахуванням існуючих потенційних правових можливостей адвокатів як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в Україні.

Виходячи з цього, *метою* даної наукової статті є визначення на теоретичному рівні реального правового потенціалу адвокатів, а *головним завданням* – обґрунтування необхідності удосконалення правового механізму, що регулює сферу запобігання та протидії злочинності, а також нормативно-правових засад функціонування адвокатури як суб'єктів її запобігання.

Стан досліджень. Вивчення наукової літератури показало, що досить активно і предметно питаннями запобіжної діяльності відповідних суб'єктів займаються такі учені, як: В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. Г. Колб, О. М. Костенко, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. А. Мисливий, Д. М. Тичина, В. О. Туляков, В. І. Шакун, ін.

Поряд з цим необхідно зазначити, що у контексті сформульованого у вказаній роботі предмета дослідження, комплексні наукові дослідження в Україні досі не проводились, що, у свою чергу, актуалізує необхідність їх активізації, а також визначає її теоретичне і практичне значення цієї наукової статті.

Виклад основних положень. Як показали результати вивчення теоретичних джерел і практики запобігання та протидії злочинності в Україні, кримінологічна діяльність адвокатів складається з наступних напрямків та їх похідних від них шляхів:

1. Участі адвокатів у декриміналізації та криміналізації правових норм, тобто визначеного державою переліку та ознак суспільно небезпечних діянь, які відносяться до кримінальних правопорушень, видів покарань та здійснення інших заходів кримінально-правового характеру, що встановлюються та застосовуються до винних осіб у разі їх вчинення [4, с. 39-54].

При цьому варто мати на увазі, що об'єктивні соціальні потреби формують на державному рівні зміст закону про кримінальну відповідальність не безпосередньо, а проходячи через свідомість і волю законодавця [5, с. 309].

Більш того, такі закони з різних причин (низької правової свідомості та культури, т. ін.) мають адекватно відбивати суспільну потребу або недостатньо відповідати їй, досягати чи не досягати поставлених законодавством цілей [6, с. 26-27], що зокрема підтверджується практикою правоохоронної діяльності в Україні.

Таким чином, виходячи із зазначених теоретичних підходів, можна зробити висновок про те, що певної вагомості набуває встановлення відповідності кримінального законодавства України (особливо тих його кримінально-правових норм, що визначають відповідальність за той чи інший вид суспільно небезпечного діяння) інтересам суспільства, невід'ємною частиною якого виступає й адвокатура, а реальною гарантією – її кримінологічна діяльність, спрямована, у першу чергу, на запобігання кримінальним правопорушенням.

У такій ситуації, на відміну від кримінального права, що становить собою усталене явище, політика у сфері запобігання та протидії злочинності (власне, кримінально-правова політика), є рухомою (динамічною) та більш гостро реагує на соціальні процеси й відносно швидко зазнає змін, виходячи у курс політичного життя країни. Не останню роль при цьому відіграє, зокрема, й адвокатура (у формі розробки законопроектів; узагальнення судової практики, направлення звернень в Конституційний Суд України, т. ін.) [7, с. 138].

2. Участь адвокатури у системі суб'єктів запобігання вчиненню злочинів, що включає у себе:

а) загальносоціальні заходи та соціальний контроль (зокрема, визначеними у законі формами і засобами кримінологічної діяльності адвокатури);

б) окремі заходи спеціально-кримінологічного запобігання, зокрема індивідуального (стосовно окремої особи), у межах конкретного кримінального провадження.

Історія показує, що запобігання кримінальним правопорушенням завжди вважалося більш перспективним та цивілізованим (альтернативним), ніж кримінальні покарання, у тому числі не лише в індивідуальних його формах, а й у визначених видах соціальної профілактики, що важливо використовувати й адвокатам як суб'єктам кримінологічної діяльності [8, с. 169-178].

Як встановлено в ході даного наукового пошуку, у вузькому значенні соціальна профілактика тлумачиться, насамперед, як форма соціального контролю [9, с. 284-286], одним з дійових суб'єктів якого має, без сумніву, стати й адвокатура та окремо взятий адвокат, виходячи з їх функціонального призначення та організаційно-правових форм і видів діяльності, включаючи кримінологічну, а також з процесуальних можливостей цих учасників кримінального провадження.

Як свідчить практика, соціальний контроль, як соціальна категорія, в широкому розумінні охоплює всю сукупність засобів та методів впливу суспільства на небажані та неприємні форми поведінки з метою їх мінімізації (з огляду цього, соціальний контроль можна вважати основою для здійснення адвокатами так званого «кримінологічного» контролю).

Зокрема, результати даного дослідження показують, що, основними напрямками такого кримінологічного контролю є:

а) застосування адвокатами заходів щодо виявлення та усунення детермінант злочинності;

б) внутрішній контроль, що забезпечується підтримкою та схваленням суспільно прийнятих інтересів, норм, цінностей та форм поведінки адвокатів (у межах адвокатської етики);

в) опосередкований контроль соціальної (референтної) групи, до якої належить особа, законні інтереси якої у кримінальному провадженні представляє адвокат (ст. ст. 48-53 КПК);

г) контроль, що ґрунтується на широкій доступності цих осіб до різноманітних способів досягнення цілей та задоволення потреб тощо, що виключає або зменшує, одночасно, потребу у вчиненні до неправомірних та злочинних форм і способів їх задоволення [9, с. 285].

Висновок. Отже, проведений аналіз різноманітних джерел (законодавчих, доктринальних, правозастосовних, ін.) дозволяє стверджувати, що вирішення існуючих на практиці проблем кримінологічної діяльності адвокатів в Україні об'єктивно ускладнюються у сьогоденні в силу недосконалості правового механізму з питань запобігання кримінальним правопорушенням, а також відсутності відповідних правових гарантій участі у ній цих суб'єктів кримінологічної діяльності.

Враховуючи зазначене, слід констатувати, що така ситуація обумовлює необхідність активізації комплексних наукових пошуків з означеної у вказаній роботі тематики дослідження, а також підвищує у зв'язку з цим рівень її актуальності, теоретичної та практичної значущості.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № (96)8 1996 року щодо запобігання злочинності. *Збірка договорів Ради Європи*. Київ: Парламентське видання, 2000. 656 с.
2. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). Київ: Наукова думка, 2006. 362 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.
4. Батиргарєєва В. С., Бабенко А. М. Аналіз сучасної кримінологічної системи в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. № 1. С. 39-54.
5. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями. *Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб.* / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 305-312.
6. Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діям. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2(99). С. 156-165.
7. Адвокатура в системі запобігання злочинам в Україні: монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. Коваленка В. В. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013, 214 с.
8. Колб О. Г., Новосад Ю. О. Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. *Kelm: Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4(20). С. 169-178.
9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: *Практична кримінологія*. 320 с.
10. Грицюк І.В. Забезпечення прав та законних інтересів потерпілих при перегляді судових рішень. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Ірпінь, 2015. № 1 (2). С. 70-77.
11. Грицюк І.В., Левчук П.Р., Маркусь А.С. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини в контексті реалізації права на правову допомогу адвоката. *Юридичний науковий електронний журнал*: електронне наукове фахове видання. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. №6. С. 342-345.

